

Papp Izabella

Szegény tanulókat segélyező egyesület Jászberényben 1886-ban

1989 szeptemberében Budapesten és néhány vidéki településen minden általános iskolás ingyen kapta meg a tankönyveket. Nem csupán az arra valóban rászorulóknak, hanem mindenkinek. Az indoklás szerint azért is, hogy az osztályokon belüli differenciálás ne segítse elő a szegény-gazdag megkülönböztetést...^{1./} A szándék dicséretes, még akkor is, ha tudjuk, hogy az iskolába indításnál - főleg a többgyermekes családokban - korántsem a tankönyv ára jelenti a legnagyobb terhet. Az igazán rászorulóknak helyzetét bizonyára ez a segítség is könnyíti. A szegény és gazdag kategória azonban ettől függetlenül létezik, s a gyerekek egymás között pontosan ismerik ennek mértékt.

A szegénység jelen van mindennapjainkban, bár nem is olyan régen még hátrányos helyzetű, kedvezőtlen családi háttérrel szelidült a fogalom a hivatalos jelentésekben, statisztikákban. Csak nemrég mondjuk ki a szót, csak most kezdenek formálódni a segítséghez az intézményes és egyéb keretek. A jó szándék, a segítőkészség még ma is gyakran ütközik különféle érthetetlen ellenállásba.^{2./} S közben egy tanár arról beszél a rádióban, hogy a padokban, a menzák környékén egyre több az éhes gyerek, mert a szülők egy része már nem tudja befizetni a térítés díját sem. Csak remélhető, hogy a Művelődési Minisztérium azon szándéka, hogy az iskolákban minden gyerek ingyen étkezhessen, nemcsak elhatározás maradjon.

Mindig, minden korban, minden közösség számára komoly gondot jelentett a szegénység. Hogy az adott társadalom hogyan viszonyult ehhez, hogyan vállalta, vállalta-e, s mit tett a segítség érdekében, koronként változott.

I. 1886-ban a jászberényi főgimnáziumban egyesületet hoztak létre, melyet a Belügyminisztérium Gimnáziumi Szegény Tanulókat Segélyező Egyesület néven engedélyezett.^{3./} Megalakulása körülményeinek, céljának s tevékenysége egyes részleteinek felidézését nem csupán a szegénység vizsgálatának kapcsán érzem aktuálisnak. Talán indokolja ezt a különböző közösségi formák keresése, az önszervező közösségek története iránt napjainkban megnövekedett érdeklődés is.

A magyarországi egyletek, társulatok létrejöttének kedveztek a kiegyezés utáni konszolidálódott viszonyok.^{4./} Sorra alakultak, vagy kezdtek újra működésüket a legkülönbözőbb célú és összetételű egyesületek. Közöttük az olvasóköri, közművelődési egyesületek éppúgy megtalálhatóak voltak, mint a gazdakörök, sportegyesületek, dalárdák és a különböző vallási társulatok. Igen nagy számban jöttek létre szociális jellegű, jótékony célú egyesületek is. Az így alakult egyesületek közös jellemzője a valóban spontán szerveződés, a tagok azonos érdeklődése és szándéka, melyet az alapszabályokban pontosan meghatároztak. S éppen mert nem felsőbb rendelték őket létre, s szabta meg működésük feltételeit, a cselekvésnek, a közösségeknek olyan kereteit teremtődtek meg, melyekben a tagok többnyire hosszú időn át és eredményesen tevékenykedtek. Feloszlásuk igen nagy veszteséget okozott, jelentős értékteremtő, hagyományörző lehetőségektől fosztva meg a

településeket. A helyettük mestéségesen létrehozott szervezetek nem tudták pótolni erkölcsi, közösségi és kulturális értékeiket.

A jászberényi szegény tanulókat segélyező egyesület a nagy múltú főgimnáziumban /ma Lehel Vezér Gimnázium/ alakult meg. Az iskola 1767-ben létesült, s az első tizenegy évben Jászapátin működött. Jászberénybe kerülve több építési és szervezeti módosulás után az épület jelenlegi helyét és formáját éppen száz évvel ezelőtt, 1889. augusztus 28-án nyerte el.

Jászberény

103

Sorszám	Az egyesület, társulat címe	Munkalétszám	Tagok száma	Alispáni rendelet	Miniszeri rendelet	Levélhíri eseményszám	A tisztviselők neve
				száma			
11.	Gimnásiumi szegény tanulókat segélyező egyesület.	10% 1/20.	18.		39752/116 35257/910.	IV. 48 886.	Elnök: János Terecs Alelnök: Titkár: Károly Alajos Jegyző: Károly József Pénztárnok: László Mészáros

/A Szolnok Megyei Levéltár egyesületi mutatókönyvének bejegyzése/

Az egyesület létrehozásában meghatározó szerepe volt a gimnázium akkori főigazgatójának, Polgár Györgynek. A pozsonyi főgimnázium tanárát az 1884/85. tanévben helyezték Jászberénybe, s bár csak két évig volt az intézmény főigazgatója, az ő nevéhez, aktív szervező munkájához fűződik az egyesület megalakítása.

1886. április 4-én a Jászberény és Vidéke c. lapban cikksorozatot indít Segítsük elő a szegénysorsú tanulók iskoláztatását! címmel. Ebben felhívja a város és a környező jász települések lakosait, vezetőit és a különböző társulatokat, hogy segítsék a szervezést, belépésükkel, adományaikkal támogassák az egyesület megalakulását. "Mindenkinek elismerésével fog az találkozni, ha az emberséget önzetlennül, tiszta lélekből, csupán azért, hogy embertársunk nyomorán segítsünk, gyakoroljuk azok iránt, kik arra valóban rászorultak. Nem érdemtelenekre fogja pazarolni a t. közönség ember-baráti szeretetét és jótékonyságát akkor, ha a most alakuló-félben lévő jászberényi kath. főgimn. tanulósegélyező egyesületbe való belépés által kegyes pártfogás alá veszi a szegénysorsú tanulóink ügyét, kik között találta a támogatásra igazán érdemes ifjú." - írja a főigazgató. Cikkében megemlíti, hogy ebben az évben - 1886-ban - a gimnáziumnak 196 tanulója van, akiknek - véleménye szerint - egyharmada szorul segítségre.

A segélyező egyesület létrehozásának gondolata nem ekkor vetődött fel először. A gimnáziumban az 1878/79-es tanévben már létrejött egy hasonló célú egyesület Lippay Lajos főigazgatósága idején, amely a tanulók pénzbeli adományaiból tartotta fenn magát. Az alakulás évében 25,94 forint volt az egyesület vagyona, amely az azóta eltelt évek alatt ezer forintra növekedett. Az eddigi eredmények adtak alapot az igazgatónak és tanártársainak arra, hogy végleg megalakítsák, létrehozzák a szegény tanulókat segélyező egyesületet. A város nehéz anyagi helyzete miatt ugyanakkor felvetődött, hogy vajon éppen most, "az ezer élet-bajok és anyagi sorscsapások által látogatott hazai vidéknek pénzhíánya miatt" lehetséges-e egy újabb egyesület létrehozása, szabad-e még újabb áldozatokat, adományokat kérni a várostól, a lakosoktól. Hiszen a meglévő egyesületek, így pl. a kaszinó, a dal- és nőegylet is a város közönségének, jótévedőinek adományaira utalva működnek. Az igazgató azonban úgy tapasztalta, hogy a városnak a gimnázium iránt tanúsított eddigi áldozatkészsége biztosítékot jelenthet erre az ügyre nézve is. Az alakulóban lévő egyesület fontosságát így fogalmazza meg: "Igaz, sok egyesület van városunkban, de tán egynek sincs magasabb, nemzeti és kulturális életünkbe oly

messzeható feladata, mint egy szegény tanulókat segélyező egyesületnek, melynek célja: a vallásos magyar hazafias szellemet ápolva, nemzetiségünknek, a magyar fajnak a megerősítésére a szegényebb sorsú szülőknek jó tehetségű és viseletű gyermekeit a középiskola látogatásában gyámoltani könyvek, tanszerek és ruházat ingyen adása által. Szegény tanulók pedig intézetünkben vajmi nagy számmal vagynak! Nemcsak a földművelő, iparos, kereskedő osztály, hanem a közigazgatás és törvénykezés, posta, távíró, vasút alsóbb rangú tisztviselői s a tanítók is hivataluk szerény illetményére lévén utalva, kivált ha nagyobb családjuk van, gyámoltásra szorulnak gyermekeik iskoláztatásában." ^{16.)}

Hamarosan elkezdődik a szervező munka, s gyűjtőívekkel keresik fel mindazokat, akiknek támogatására számíthatnak. Az igazgató a sajtóban folyamatosan ad tájékoztatást a gyűjtés, szervezés állásáról. Név szerint is felsorolja a belépőket, adakozókat, s minden alkalommal újra és újra kifejezi bizakodását, hogy minél több új tagot sikerül megnyerni a nemes cél érdekében. Adakozásra, belépésre szólítja fel az egyes személyeket éppúgy, mint a településeket, egyesületeket, társulatokat. "Ez ügy, t. közönség, főleg napjainkban igen fontos. Mennyi körülmény /pl. a fölemelt tandíj, a tankönyvek, rajz-írószerkek s ruházat drágasága/ majdnem teljesen elzárja a szegény, különben jó tehetségű ifjút az iskolázástól. E bajon segíteni közvetlenül a nemzet jövőjéért lelkesülő vagyonosabb hazafiak szép és hálás feladata" - írja 1886. április 11-én. Lelkes hangon számol be minden új belépőről, minden kisebb-nagyobb adományról. 1886. május 9-én örömmel ad hírt arról, hogy a belépők száma elérte a száz főt. "Lelkészek, ügyvédek, orvosok, bírák, katonák, kereskedők, tanárok, hivatalnokok, gyógyszerészek, földbirtokosok, rabbi, tanítók, iparosok, gazdák, magánosok, hölgyek és urak méltányolták igyekeztünket és az egyesület alapító, rendes vagy pártoló tagjai közé léptek" - olvashatjuk a helyi lapban. ^{17.)}

Elsősorban a jáászberényiek adakoztak, illetve léptek be az egyesületbe. Alapító tag lett a kaszinó egyesület, a népbank- és takarékpénztár, az ipartestület, a közbirtokosság, az izraelita hitközség is. Néhány közeli helység szintén segítette adományával a szervezést.

II. Jáászberény város képviselőtestülete 1886. május 6-án tárgyalta Polgár György felhívását, a szegény tanulókat segélyező egyesület létrehozásának ügyét. ^{18.)} Olyan időszakban történt ez, amikor még magának a gimnáziumnak a léte, fennmaradása is teljesen bizonytalan volt. Több szempontból is súlyos nehézségekkel küzdött ebben az időben a város, melyek nem csupán anyagi természetűek voltak. Csak tíz évvel ezelőtt, 1876-ban veszítette el Jáászberény a kerületi székhelyi rangot, amikor Jáász-Nagykun-Szolnok vármegye megalakulásával Szolnokra került a megyeszékhely. Ez nemcsak a bevételi források, regálé jövedelmek jelentős csökkenésével járt együtt, hanem óriási erkölcsi veszteséget jelentett a kiváltságos helyzetből táplálkozó jáász öntudatot mélyen átélő, hagyományörző lakosok számára. S éppen ebben az időben, 1885-ben újabb veszteséget kell elszenvedniük, amikor a törvényszék is Szolnokra kerül. Gyászos hangvétellű cikkek sorozata tudósít az újabb morális és anyagi veszteségről a helyi lapok hasábjain.

Nem mentes a város a társadalmi gondoktól, ellentétektől sem. A kapitalista fejlődés - áttörve a helyi konzervatív hagyományokon alapuló zárt kereteket - itt is a társadalom differenciálódásához vezet. Megindul a szegény- és középparasztok elszegényedése, míg egy másik réteg, a közbirtokosság kezében jelentős vagyon, földbirtok összpontosul. Az 1880-as évek végére ez éles ellentétek forrásává válik a gazdag redemptus földbirtokosok és a közföldek hasznából alig részesülő szegényebb lakosok között. ^{19.)}

védnököt is választanak, s számára minden év végén jelentést készítenek tevékenységükről. Az egyesület elnökét választják, az igazgató pedig a gimnázium mindenkori igazgatója.

Évente tartanak közgyűlést, melynek széles körű jogai közé tartozik például az elnök megválasztása, a választmány választása három éves ciklusra, a számadások megvizsgálása, s az alapszabály megváltoztatása is. A határozatokat szótöbbséggel hozzák, egyenlő szavazat esetében az elnök szavazata dönt. Választmányi ülést évente háromszor tartanak. A tanulók évente három alkalommal folyamodhatnak segélyért: tanév elején, karácsony előtt és húsvét előtt. A kérelemhez mellékelniük kell a legutolsó bizonyítványt vagy értesítőt és szegénységi bizonylatot. Az alapszabály a feloszlás esetére is rendelkezik. Ebben az esetben az egyesület jövedelmét, vagyonát "elsősorban a jászberényi kath. főgimnáziumba járó jászberényi, illetve jászsági egy vagy több jó viseletű és előmenetelű tanulónak ösztöndíjjal adják."

1887. január 27-én tartja alakuló közgyűlést az egyesület. Elnökévé Elefánthy Sándor polgármestert, igazgatóvá pedig Himpfner Béla gimnáziumi igazgatót választják. /Polgár György, aki a szervezést elindította, ekkor már nincs a gimnáziumban./ A választmány tagjai: Baranyi Balázs, Baráth József, Bathó Endre, Becsey Gyula, Horváth István /pénztámok/, Dr. Király Gáspár, Koncz Menyhért, Konczek István, Moskovicz János, Sápy József, ifj. Streitman András /titkár/ és Szele János. /12/

Az egyesület védnökéül Samassa József egri érseket kéri fel, ugyanis a város egyházigazgatási szempontból az egri érsekséghez tartozott. Az érsek nemcsak vállalja a védnökséget, száz forinttal maga is az alapító tagok közé lép. Igen változatos képet mutat az alapító tagok névsora, melyben közösségek és magánszemélyek egyaránt megtalálhatók. A résztvevőket sem vallási, sem egyéb ellentét nem gátolta abban, hogy alapító, rendes vagy pártoló tagként segítsék az egyesület munkáját. Az alapító tagok között találjuk például Elefánthy Sándor polgármestert és későbbi politikai ellenfelét, Konczek Istvánt, a közbirtokosság elnökét. Az egyesületi tagok között szerepel az izraelita hitközösség mellett pl. a jászberényi alvégi katolikus kör is.

Az egyesület működéséről, a segélyben részesülők névsoráról a gimnázium évente megjelenő évkönyveiből, értesítőiből tájékozódhatunk. Ebben minden alkalommal feltüntetik az alapítók és a tagok nevét, felsorolják, hogy a tanulók közül ki milyen jellegű segítséget, segélyt kapott, és tájékoztatnak az egyesület anyagi helyzetéről is.

Az 1886/87-es év mérlege a következő:

Bevétel:	1. Tagsági díjakból	634,50 Ft
Kiadás:	1. A tanulók segélyezésére	98,- Ft
	2. tankönyvekért	50,85 Ft
	3. tankönyvek bekötéséért	13,30 Ft
	4. egyéb kiadások	11,95 Ft

Az előző években összegyűlt pénzzel együtt összesen 3599,28 Ft ekkor az egyesület vagyona.

Az alapszabálynak megfelelően az egyesület évente három, illetve négy alkalommal tartott választmányi ülést, egy alkalommal pedig közgyűlést. A juttatások elosztásáról, a segélyezettek kijelöléséről a választmányi ülés döntött. Az arra rászoruló iskolásokat könyvekkel, téli és nyári ruhaneműk, gyógyszerek vásárlásával segítették. Az 1894/95-ös tanévben például 75,03 Ft értékű könyvet, 192 Ft értékű ruhát vásároltak, az egyéb kiadásuk pedig 14 Ft volt. Differenciáltak a ruhák

vásárlásánál, illetve elosztásánál is. Volt aki egész öltönyt kapott, mások számára nadrágot, cipőt vagy kabátot vásároltak.

A gimnázium évkönyvei az 1900-as években a tagok számának folyamatos növekedéséről tudósítanak. 1910-ben módosítják az alapszabályt, s változtatnak a könyvszegélyezés gyakorlatán is. Szerződést kötnek a könyvkereskedéssel, amely így elengedi a tankönyv árának 15 százalékát, 50 százalékot a segélyező egyesület fizet ki, a tanulók pedig a fennmaradó 35 százalékot. /13/ A jótékony célú hangversenyek, az adományok lehetővé teszik, hogy az eddigi juttatásokon túl segítséget nyújtsanak például tanulmányi kirándulásolón való részvételhez is. 1908-ban a Fiumébe és Velencébe szervezett kiránduláshoz 190 koronával járult hozzá a segélyező egyesület. Működését az első világháború idején is folytatja, de a drágaság miatt kénytelenek csökkenteni az adományok mértékét. A háború után két évig szünetel az egyesület működése, ebben az időben ugyanis a hangversenyek bevételei és az egyéb adományok a tüzelővásárláshoz szükségesek. Az 1921/22-es tanévben tevékenysége Ifjúsági Segítő Egyesület néven, a korábbi szándékkal és célokkal folytatódik. /Megszűnésére vonatkozó adattal nem rendelkezünk./

IV. A segélyező egyesület mellett igen jelentős alapítványok is segítettek ebben az időben a gimnáziumot, a tanulók ösztönzését, jutalmazását. Ezeknek egy része feltételként jelölte meg, hogy az alapítványból, illetve kamatából kizárólag szegény sorsú, jó előmenetelű és jó erkölcsű tanulók részesülhetnek. Bartsik Márton volt jász kapitány 1000 forintos alapítványát azoknak a szegény sorsú és szorgalmas tanulóknak ajánlotta fel, akik különösen történelemből jó előmenetelt tanúsítanak. Szele Gábor egri kanonok, mint a gimnázium egykori növendéke, szintén 1000 forintos alapítványt és ennek kamatát ajánlotta az arra méltó diákoknak. A Jászkerületi Orvos-gyógyszerész Egylet alapítványából elsősorban a természettudományokban jó előmenetelt tanúsító diákokat részesítették. Dr. Kövér Kálmán gyermekgyógyász 100, majd 300 forintos alapítványával a legjobb tanulók jutalmazását kívánta segíteni. Fodor Béla "Erzsébet alapítványá"-ból kizárólag a szegény szülőktől származó, jól tanuló és jó magaviseletű diákok részesülhettek.

Számos más formát is találtak arra, hogy az iskola és a diákok anyagi helyzetén segítsenek. Könyveket, szertári felszereléseket, szemléltető eszközöket adtak ajándékba közületek és magánszemélyek egyaránt. Előfordult, hogy hagyatékok jelentős könyvtárai kerültek a gimnázium tulajdonába. A családok közül többen vállalták, hogy a hét bizonyos napjain reggelit és ebédet adnak a rászoruló diákoknak.

Sok jótékony célú egyesület is nyújtott szociális segítséget. Igen aktívan tevékenykedett ebben az időben a Nőegylet, fő céljának a gyermekek jobb körülményeinek biztosítását, a többgyermekes családok segítségét tekintette. Az óvoda fenntartása mellett 1885-ben egy gyermekmenhelyet létesített, amely elsőként vállalkozott arra, hogy a munkába indulók gyermekeit reggeltől estig megőrzi és ellátja - ingyenesen. Számos általa rendezett hangverseny bevételeit ajánlotta fel a gimnázium segélyegyletének támogatására.

Az egyesület - a fenti sokrétű támogatással - hosszú éveken át adott jelentős segítséget a szegény sorsú tanulóknak, megkönnyítette, vagy egyáltalán lehetővé tette a számukra az iskolabajárást, a továbbtanulást.

Az idei ingyenkönyvek kapcsán merült fel a gondolat, régen vajon hogyan oldották ezt meg, hogyan viszonyultak a szegénységhez, s milyen módon próbáltak segíteni. Befejezésül ismét a könyvekről, melyeknek áruk van - még ha most ingyen kapták is a gyerekek.

Medve Imola Ingyen tankönyv - és az ára c. írásában, amely a Magyar Hírlap 1989. szeptember 16-i számában jelent meg, azt fogalmazza meg, hogy az ingye-

nességgel az amúgy is névleges árú könyvek elveszítik azt az értéket, melyet a bennük felhalmozott ismeretanyag hordoz, a tiszteletet a tudás, s általában a könyvek iránt. Véleménye szerint: "Hogy a tudásnak, a gondolkodóképesség fejlesztésének ára van - a szó konkrét értelmében is -, azt meg kell tapasztalni. Akkor lesz becsülete is. S hogy ezt - újra - elfogadják a társadalom, ahhoz nem ingyen kellene adni a tankönyveket, hanem drágábban. Árukon. S akik - szociális okokból - rászorulnak, azok kapjanak tankönyvszegélyt. Nem szégyen ez kérem - főleg, ha tanul is a könyvekből a segélyezett. S vigyáz rájuk, tudván, hogy a következő évben másnak lesz szüksége rá. De hát ez is nagyon jól ki volt már találva egyszer..."

Valóban. Amikor a jászberényi segélyező egyesület 1910-ben az említett módon megváltoztatja a tankönyvjuttatás módját, indoklásként a fentiekhez nagyon hasonló gondolatokat fogalmaz meg:

"A befizetett 35 százalék, tehát kb. harmadéért a tankönyv a segélyezésben részesült tanuló örök tulajdonába ment át, melyet azonban a tanév végén nem szabad néhány fillérért elpocsékolni, hanem tartozik azt megőrizni, és mint a segítő egyesület jótéteményét megbecsülni, s ezzel leendő könyvtárának alapját megvetni és továbbra is felhasználni. Ezen intézkedés becsületes megtartásával a tanulók idején megtanulják szeretni a könyvet, tisztelni azt a szellemi kincset, melyet abból méríthetnek.

JEGYZETEK

1. Össztaps a főpolgármesternek. 168 óra. 1. évf. 18. sz.
2. A szegényeket Támogató Alap 1979-ben jött létre, de csak 1989-től működhet legálisan.
3. Hasonló egyesület alakult 1883-ban Szolnokon, ugyanezzel a névvel és célokkal. Szolnok Megyei Levéltár. Egyesületi mutatókönyv. 1/931/1882.
4. A jászágói egyesületek történetére vonatkozóan: BALLA Ferenc - WIRTH István: Önszervező közösségek kialakulása és formái a Jászágóban 1867-1900. (In: ZOUNUK 4. Szerk.: Botka János, Szolnok, 1989. /megjelenés alatt/.)
5. A gimnázium történetére vonatkozó adatok az évente kiadott évkönyvekben, értesítőkben szerepelnek. A Szolnok Megyei Levéltárban ezek 1886-tól 1942-ig találhatóak. Ld. még: BLÉNESSY János: Jászberény iskolázásának és közművelődésének története a középkortól a 19. század végéig. Jászberény, 1967.; BLÉNESSY Ó: DæuG Szolnok, 1988. 87-122. p./
6. Jászberény és Vidéke. 1886. április 4.
7. Uo. 1886. május 9.
8. Szolnok Megyei Levéltár. Jászberény város képviselőtestületi jegyzőkönyve. 1886. 42. sz.
9. CSEH Géza: Országgyűlési választási mozgalmak Jászberényben a kiegyezéstől a millenniumig. /In: ZOUNUK 3. Szerk.: Botka János, Szolnok, 1988. 87-122. p./
10. A gimnázium államosítása 1897-ben valósult meg, az addigi községi katolikus gimnázium állami kezelésbe került. M. Kir. Állami Főgimnázium Értesítője. 1896/97. 76. p.
11. Az alapszabály a Szolnok Megyei Levéltárban található: Közvetlenül levéltárba utalt iratok. IV/48/1886.
12. Gimnáziumi értesítő az 1887/88. évről.
13. Uo. 1910/11. 125. p.

